

Wilna Meijer

Cok Bakker & Hans-Günter Heimbrock (red.), *Researching RE Teachers. RE Teachers as Researchers*. Serie: Religious Diversity and Education in Europe, deel 4. Münster/New York/Berlijn/München: Waxmann 2007. ISBN 987-3-8309-1786-1, 252 blz., € 24,90.

Deze bundel artikelen vormt de neerslag van de vierde 'working session' van ENRECA, het 'European Network for Religious Education in Europe through Contextual Approaches', die in maart 2005 in Estlandse Tartu plaatsvond. Dit netwerk is een forum van Europese wetenschappers voor uitwisseling over en samenwerking in onderzoek naar de veranderende rol van religie en van godsdienstonderwijs en levensbeschouwelijke vorming (kortweg RE: 'religious education'). De veranderende rol van religie in het Europa van de laatste decennia: daarmee heeft de culturele en religieuze diversiteit op de agenda van ENRECA in de afgelopen jaren gestaan.

In dat teken staat de serie 'Religious Diversity and Education in Europe'. Na een periode van concentratie op het thema van religieuze diversiteit en de betekenis daarvan voor RE stelde ENRECA in 2003 het thema van dit nieuw verschenen boek centraal. De twee delen van de titel '*Researching RE Teachers. RE Teachers as Researchers*', dienen niet zoals gebruikelijk – als hoofdtitel, respectievelijk ondertitel – te worden opgevat. Eerder gaat het hier om een nevenschikking; er is zelfs iets voor te zeggen dat de idee waarop de tweede helft van de titel mikt de focus van het boek vormt. Alhoewel het boek begint met een verslag van enkele onderzoeksprojecten naar leraren godsdienst, voeren de bijdragen al snel de leraar godsdienst als onderzoeker of medeonderzoeker op.

De redacteurs van de bundel, Cok Bakker van de Universiteit Utrecht en Hans-Günter Heimbrock van de Universiteit Frankfurt, maken de keus van dat perspectief duidelijk in hun inleiding op de bundel, waarvan de titel luidt 'Religious Education Teachers: Reflective Practitioners and Researchers'. Want inderdaad: het verschil tussen de 'reflective practitioner' en de onderzoeker is slechts gradueel, althans als het, zoals in deze bundel, draait om kwalitatief onderzoek dat de interpretaties en perspectieven van de betrokkenen in de praktijk van het onderwijs op een of andere wijze in het onderzoek tot gelding laat komen. De bundel bevat verschillende verslagen van kwalitatief empirisch onderzoek, dat interpretatief is en enerzijds door theoretisch (godsdienst)pedagogische reflectie wordt gevoed, anderzijds die reflectie verder aanjaagt. Onderzoek ook dat bovendien door praktijk- en handelingsgerichtheid wordt gekenmerkt – met de voortgaande professionalisering van de leraar als inzet.

Het concept van 'reflective practitioner' is alom te vernemen vandaag, maar juist in het kader van religie en godsdienstonderwijs is het mijns inziens bij uitstek interessant en relevant. Leraren godsdienst die van oudsher hun beroepsidentiteit vanuit de identificatie met kerk en geloof opbouwden, moeten in de veranderende schoolklassen in de context van cultureel en religieus steeds

pluriformere samenlevingen wel opnieuw – en: anders – over hun vak gaan nadenken. Zo blijkt toch ook dit boek via het nieuwe ENRECA-thema van de leraar/onderzoeker nog steeds te handelen over de onverminderd actuele thematiek van onderwijs, in het bijzonder RE, in een cultureel en religieus pluriforme context. In vrijwel elk artikel komt vroeger of later daarvan wel iets naar voren, hetzij concreet – bijvoorbeeld in de gestalte van een moslimleerling of een hindoe- of moslimleraar, hetzij als vraag – bijvoorbeeld of en zo ja: hoe religieus verschil op een niet vertekende en niet partijdige manier het perspectief van leerlingen binnen is te brengen. Vaak is de religieuze pluriformiteit of de interreligieuze dialoog het centrale vraagstuk van onderzoek en reflectie van de betrokken leraren en wetenschappers.

Alhoewel aan het vak godsdienst of levensbeschouwelijke vorming in de uiteenlopende Europese landen een heel andere positie in het onderwijs is toebedeeld, vinden alle onderzoekers in de actuele thematiek van pluriformiteit een gedeelde interesse en vaak ook gedeelde of tenminste verwante onderzoeksvragen. Het eerste deel geeft inkijkjes in 'Research on Teacher Practice in the Classroom' en bevat bijdragen uit Denemarken (Mette Buchardt), Noorwegen (Elisabet Haakedal) en Engeland (Nigel Fancourt, die als leraar zijn eigen praktijk onder de loep neemt).

Het tweede deel, 'Religious Education Teachers as Co-Reseachers', meta-theoretisch en methodologisch van aard, bevat bijdragen uit Nederland (Erna Zonne), Duitsland (Astrid Dinther) en Noorwegen (Geir Afdal). In het derde deel, 'Developments on Teacher Professionality in Religious Education', vinden we bijdragen uit Engeland (Judith Everington), Nederland (een bijdrage van Cok Bakker, Siebren Miedema en Jocomijn van der Kooij) en Duitsland (Hans-Günter Heimbrock).

Maar ook, en dat is verrassend, twee bijdragen uit Frankrijk. Daar was godsdienst op school door de fameuze *laïcité* lange tijd een 'non-issue', maar juist de toenemende culturele en religieuze pluriformiteit deed de behoefte eraan rijzen: 'there is an urgent need to provide students with better information on religions so as to help them to learn and become better citizens', aldus Mireile Estevelezes in de bijdrage 'Teaching About Religions in a Laïc Educational System' (p. 125). Dat zou degenen die – vaak onder verwijzing naar Frankrijk – voor het huidige Nederland de scheiding van staat en kerk bepleiten en daarbij de godsdienst de school uit willen hebben, tot nadenken moeten stemmen.

Het tweede uit Frankrijk stammende artikel in dit derde deel is van Claude Demissy en betreft Elzas-Lotharingen, het gebied dat met z'n typische Duits-Franse geschiedenis in Frankrijk een bijzondere plek inneemt, wat ook blijkt uit het feit dat hier wél een traditie van godsdienstonderwijs is. In het vierde en laatste deel ten slotte bijdragen uit Nederland (Ina ter Avest), Duitsland (Carsten Gennerich) en Engeland (Julia Ipgrave en Ursula McKenna, zoals ook andere Engelse bijdragen in het boek deel van het markante etnografische, godsdienstwetenschappelijke annex godsdienstpedagogische, researchprogramma van Robert Jackson in Warwick). De titel van dit laatste deel is 'Meaningful

Differences', en daarmee komt het steeds achter het primaire thema, de leraar-onderzoeker van RE, al aanwezige thema van de religieuze diversiteit weer echt op de voorgrond te staan.

Tot besluit wil ik door enkele bijdragen uit dit boek naar voren te halen tegelijk de aandacht vestigen op andere delen van de Waxmann-serie 'Religious Diversity and Education in Europe'. De methodologische bijdrage van Erna Zonne, 'Working with Religious Education Teachers as Co-Researchers', toont de bruikbaarheid en de grenzen van een kwalitatief fenomenologische ('leefwereld') benadering en legt nadruk op het belang van reflectie *achteraf*. De voorbeelden uit haar eigen onderzoek in Nederland zijn verhelderend en wekken bepaald interesse voor haar dissertatie daarover, tevens verschenen als eerste deel is in de serie van Waxmann: *Interreligiöses und interkulturelles Lernen an Grundschulen in Rotterdam-Rijnmond* (2006). Geir Afdal brengt, in een meer fundamenteel wetenschapsfilosofische bijdrage aan het metatheoretische tweede deel van het boek, uiterst helder en 'to the point' klassieke ideeën over de verhouding van theorie en praktijk voor het voetlicht in voor pedagogen wel herkenbare termen (zoals het klassieke drietal 'theorie van de praktijk', 'theorie voor de praktijk' en 'theorie van en voor de praktijk'). Ook zijn dissertatie, een wijsgerig pedagogische studie naar het voor de multiculturele samenleving relevant begrip 'tolerantie', verscheen in de Waxmann-serie: *Tolerance and Curriculum* (2006).

Het derde deel in de serie, verschenen in 2007 en geredigeerd door de senior-onderzoekers Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weisse en Jean-Paul Willaime, is getiteld *Religion and Education in Europe*. Daarin wordt verslag gedaan van het door de Europese Commissie gesubsidieerde onderzoek in het REDCo-project (Religie in het onderwijs: Bijdrage aan dialoog of conflictstof bij maatschappelijke veranderingen in Europese landen; looptijd 2006-2009). Naast de landen die in het vierde, hier meer in extenso besproken deel uit de Waxmann-serie present zijn, komen in dit derde deel ook nog enkele andere Europese landen voor het voetlicht, namelijk Estland, Rusland en Spanje.

Zo is een nieuwe serie met verve van start gegaan. Er zijn al weer verschillende nieuwe interessante titels in het vooruitzicht gesteld, bijvoorbeeld *Education and Religious Diversity. The Interpretive Approach in an International Context*, een bewerkte en uitgebreide druk van Robert Jacksons klassieker op het terrein van RE in een pluralistische context. Maar ook de vier tot dusver verschenen uitgaven geven een goede indruk van de bloeiende Europese 'research' op dat gebied.